

वीरहरू निबन्धमा कोशीय संसक्ति

नेत्र एटम

atomnetra@gmail.com

सहप्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर

शब्दकुञ्जी

कोशीय पद, पर्याय,
पुनरुक्ति, विन्यास,
विपर्याय, संसक्तिका
युक्ति

लेखसार

प्रस्तुत लेखमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'वीरहरू' निबन्धमा प्रयुक्त कोशीय संसक्तिका विभिन्न पक्षहरूबाट उक्त निबन्धको पाठलाई अर्थयुक्त सङ्कथनका रूपमा सिर्जना गर्ने एकीकृत शक्तिको अध्ययन गरिएको छ। कोशीय संसक्तिले पाठलाई कोशीय पदहरूको आर्थतात्त्विक आधार लिएर विचारमा केन्द्रित गर्छ। 'वीरहरू' निबन्धमा वीरहरूको स्वार्थरहित कार्य, उनीहरूले मान्छेको मनमा बनाएको उच्च स्थान र मार्गचित्रका निमित्त लिनै प्रेरणात्मक वैचारिकतालाई प्रभावकारी अर्थयुक्त बनाउन यसका वाक्यगत, अनुच्छेदगत र कृतिगत शब्दशृङ्खलाले खेलेको भूमिका कोशीय शब्दको चयन र संसक्तिबाट उद्घाटन भएको छ भन्ने प्रस्ट पाउँदा एकीकृत शक्तिले वक्ताको मनसाय र पाठकमा पर्ने प्रभावकारिताबिच सम्बन्ध स्थापित गर्नु यस लेखको उद्देश्य हो। यसको सैद्धान्तिक ढाँचाको रचना गर्दा सङ्कथन विश्लेषणको पद्धति अवलम्बन गरिएको छ। त्यसमा पनि कोशीय संसक्तिका विभिन्न युक्तिहरूको अध्ययनका निमित्त चाहिँ ह्यालिडे र हसन (सन् १९७६) र म्याक्कार्थी (सन् २०१०) का भाषिक प्रकार्यपरक मान्यताबाट विश्लेषणको मूल आधार लिई गुणात्मक शोधपद्धतिमा चयन गरिएका पाठको सघन विश्लेषण गरिएको छ। यसमा कोशीय पद, पुनरुक्ति र विन्यास गरी तीन ओटा उपकरणअन्तर्गत अर्थतात्त्विक एकत्वको विश्लेषणसहित निष्कर्षसम्म पुग्ने मार्ग अवलम्बन गरिएको छ। यसबाट कोशीय शब्दशृङ्खलाको समुचित आयोजनाबाट निबन्धको केन्द्रीय अर्थको स्थापना र प्रबल प्रभाव सिर्जना भएको हुन्छ भन्ने स्पष्ट पारिएको छ। 'वीरहरू' निबन्धमा प्रयुक्त वक्ताले वीरहरूप्रति प्रकट गरेको आस्था, प्रशंसा र तिनलाई सांसारिक लोलुपतायुक्त व्यक्तिसँग गरेको तुलना संसक्त बनाउने, काव्यिक सौन्दर्य बढाउने र पाठकमा दीर्घकालीन प्रेरणा दिने कार्यमा शब्दभण्डारबाट पुनरुक्ति एवम् विन्यास प्रयुक्त उपयुक्त अर्थयुक्त शब्दहरूको छनोटले महत्त्व पाएको हुँदा यो निबन्ध विचारको प्रवाहपूर्ण सम्प्रेषणमा शक्तिशाली बनेको छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ।

विषयपरिचय

प्रस्तुत अध्ययनको विषय लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'वीरहरू' निबन्धलाई सङ्कथनका रूपमा एकीकृत गर्ने एउटा शक्ति कोशीय संसक्तिको विश्लेषण र मूल्याङ्कन रहेको छ। कोशीय संसक्ति (लेक्सिकल कोहिजन) भनेको सङ्कथन विश्लेषणसँग सम्बन्धित एउटा युक्ति हो। सङ्कथन विश्लेषणमा निश्चित सामाजिक र सांस्कृतिक सन्दर्भमा भाषाको संरचना र अभिव्यक्तिको खोजी हुन्छ। यसले भाषिक अन्तर्वस्तु र विभिन्न सामाजिक परिस्थितिमा अर्थ सम्प्रेषणमा उपयोग गरिने कृतिको भाषिक प्रयोगका बारेमा प्रकाश पार्छ। सङ्कथनलाई वक्ताको मनशायानुरूप अर्थ दिन संसक्तिका विभिन्न पद्धति आवश्यक पर्छ र तीमध्ये कोशीय संसक्तिले सङ्कथनमा आएका विशिष्ट शब्दहरूको आवृत्तिबाट कृतिको एकत्व सिर्जना गर्छ। यसले सम्बद्ध शब्दहरूको चयनबाट कृतिका तत्त्वहरूमा सम्पर्कको निकटता स्थापित गरेको हुन्छ जसमा पर्यायवाची, विपरीतार्थी आदि शब्दहरूको उपयोग गरी पाठलाई दीर्घकालीन प्रभाव पारिन्छ। प्रकार्यपरक भाषावैज्ञानिक एम.ए.के. ह्यालिडे र रुकैया हसनले सन् १९७६ मा अङ्ग्रेजी भाषामा पाइने संसक्तिको विश्लेषण गरेर कोशीय संसक्तिलाई सङ्कथनात्मक भाषिक अध्ययनमा महत्त्वका साथ स्थापित गरेका हुन्। कोशीय संसक्तिले निबन्धमा अभिव्यक्तिको प्रवाह बढाउँछ र एउटा चिन्तनबाट अर्कोमा प्रवेश गर्दा अलमल नपारी स्पष्टता ल्याउँछ। अतः यसको प्रयोगबाट कृतिमा संरचनाको सुनिश्चितता कसरी सिर्जना भएको छ भन्ने अन्तर्दृष्टि प्राप्त हुने अनि पुरानो र नयाँ सूचनाबिच सन्तुलन कायम हुने देखिन्छ। यसका कारण निबन्धमा स्वतन्त्र रूपले विचार प्रकट गर्न, निर्माणात्मक सुभावा दिन र एउटै लक्ष्य प्राप्त गर्न प्रयुक्त दृष्टान्तहरूलाई बाँध्न सहज हुन्छ।

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा (२०६६-२०१६) विचार र कल्पनालाई मिहिन तरिकाले जोडेर सिर्जना गर्ने आधुनिक नेपाली निबन्धका प्रारम्भिक निबन्धकार हुन्। उनका *लक्ष्मी निबन्धसङ्ग्रह* (२००२) र *दाडिमको रुखनेर* (२०३९) दुई निबन्धसङ्ग्रह प्रकाशित छन्। 'वीरहरू' निबन्ध *लक्ष्मी निबन्धसङ्ग्रह*मा सङ्गृहीत छ र यो आफ्नो स्वार्थ छाडेर अरूका निमित्त जीवन उत्सर्ग गर्ने सहिदहरूको महानता सिद्ध गर्ने निबन्ध हो। यसमा केन्द्रीय विचारलाई विविध प्रकृतिका शब्दशृङ्खलाबाट अभिव्यक्त विकीर्ण चिन्तनहरूको अर्थ एकीकृत गरेर सङ्कथन निर्माण भएको छ। इन्द्रबहादुर राई (सन् १९६६) ले देवकोटाका पोथीगद्यबारे विमर्श गर्दा आविष्कृत पदावलीहरूको सहविन्यासबाट निबन्धले सौन्दर्य प्राप्त गरेको तथ्य उदाहरण दिएर पुष्टि गरेका छन्। चूडामणि बन्धु (२०३६) ले 'वीरहरू'मा स्वार्थलाई पन्छाएर अरूलाई आफू सम्भरेर आफूलाई हराउनु नै वीरता हो भन्ने विचार भएको निबन्धका रूपमा मूल्याङ्कन गरेका छन् अनि रामलाल अधिकारी (सन् १९७५) ले पनि यसलाई सच्चा स्वदेशप्रेमी वीरहरूको प्रशंसा गरी वीरहरूको वास्तविक आदर्श र परिभाषालाई चित्रमय ढङ्गले प्रस्तुत गर्ने कृति मानेका छन् तर दुवै समालोचक यसमा रहेको शब्दयोजनाबारे भने मौन देखिन्छन्। यस प्रकार 'वीरहरू' निबन्धमा रहेको कोशीय संसक्ति र त्यसको कृतिगत एकत्वमा खेलेको भूमिकाका बारेमा हुनुपर्ने अध्ययनचाहिँ रित्त नै छ। अतः 'वीरहरू' निबन्धमा कोशीय संसक्तिबाट वैचारिक अन्विति कसरी अभिव्यक्त भएको छ र त्यसमा केकस्ता युक्तिहरू प्रयुक्त छन् भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासा सिर्जना भएका छन्। यिनै जिज्ञासाको समाधानका निमित्त प्रस्तुत अध्ययनमा 'वीरहरू' निबन्धमा कोशीय संसक्तिका विभिन्न युक्तिहरूको विश्लेषण गरी तिनका आधारमा वीरहरूले गरेको उत्सर्गको प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्य रहेको छ। निबन्धको छरिएका विचारहरूलाई प्रारम्भदेखि अनुच्छेद-अनुच्छेद हुँदै अन्त्यसम्म

जोड्ने र निष्कर्षसम्म पुऱ्याउने युक्तिहरूको खोजी गरेर मात्र उक्त निबन्धको वास्तविक अर्थगत सामर्थ्य प्रकट हुने भएकाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण देखिन्छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत अनुसन्धानका निम्ति निर्धारित उद्देश्यहरू पूरा गर्न पुस्तकालय कार्यबाट लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'वीरहरू' निबन्धमा प्रयुक्त कोशीय संसक्तिसित सम्बद्ध शब्द, तिनको पुनरुक्ति, समाविष्ट पद, अर्थगत विन्यास आदि रहेका तथ्य र तथ्याङ्कलाई प्राथमिक सामग्रीका रूपमा सङ्कलन गरिएको छ । यसरी सङ्कलित सामग्रीहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरी सामान्यीकृत निष्कर्षसम्म पुग्नका निम्ति विभिन्न सैद्धान्तिक र प्रायोगिक समालोचनाका ग्रन्थहरूबाट द्वितीयक सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ । उपर्युक्त दुवै प्रकारका सामग्रीहरूको समुचित प्रयोग गरी 'वीरहरू' निबन्धलाई कृतिगत रूपमा एकीकृत र संसक्त गर्ने बन्धनशक्ति उद्घाटन गर्न सङ्कथन विश्लेषणको सिद्धान्तको सहयोगमा कोशीय संसक्ति विश्लेषणको ढाँचा तयार पारिएको छ र आगमन विधिबाट सामग्रीको व्यवस्थापन गर्दै त्यसको निष्कर्षलाई अर्थापन गरिएको छ ।

विश्लेषको सैद्धान्तिक ढाँचा

कृतिमा कोशीय संसक्ति मूल्याङ्कनको मूल आधार सङ्कथन विश्लेषण हो । सङ्कथन (डिस्कोर्स) भनेको व्यक्तिगत वा सामाजिक स्तरमा अर्थसम्प्रेषणका निम्ति प्रयुक्त लिखित वा मौखिक भाषा हो (कुक, सन् १९८९, पृ. ६) । सङ्कथन संरचनात्मक र अर्थगत रूपमा एकीकृत हुने हुनाले यसलाई पाठ (टेक्स्ट) पनि भनिन्छ । सङ्कथन विश्लेषणमा व्यवहारमा प्रयोग गरिएको भाषासित त्यसको सामाजिक सन्दर्भको अन्तरसम्बन्ध अध्ययन गरिन्छ (म्याक्कार्थी, सन् २०१०, पृ. ५) । यसले भाषाका माध्यमबाट सिर्जना गरिने र निर्वाह

हुने सामाजिक परिचयको परीक्षण गर्छ जसमा समाजको शक्तिसम्बन्ध र सांस्कृतिक मूल्यको प्रतिबिम्बनमा भाषाले खेल्ने भूमिकाको मूल्याङ्कन पर्छन् । साहित्यिक कृति वा पाठ पनि सङ्कथन भएको हुनाले यसमा एकत्व सिर्जना गर्न आन्तरिक बन्धनकारी शक्ति आवश्यक पर्छ जसलाई संसक्ति भनिन्छ । संसक्तिले संवाद, मनोवाद, अनुच्छेद, वाक्य, उपवाक्य, पदावली आदि पाठभित्रका एकाइहरूलाई सुसङ्गठित बनाउने रसायनको काम गर्छ (गौतम, २०६८, पृ. ५७५-५७६) । यसले पाठका विचार, विधा र प्रयुक्तिका विच अन्विति स्थापित गरी संयोजनकारी भूमिका खेल्छ । त्यसैले संसक्ति नै पाठमा संलग्न आर्थिक सम्बन्धहरूका माध्यमबाट त्यसलाई पाठका रूपमा परिभाषित गर्ने अर्थतात्विक अवधारणा हो (त्यालिडे र हसन, सन् १९७६, पृ. ४) । पाठमा भाषाका एकाइहरूलाई आपसमा संयोजन गरेर समष्टि अर्थ प्रदान गर्ने संसक्तिका दुई प्रकार हुन्छन्— (१) व्याकरणिक, र (२) कोशीय । व्याकरणिक संसक्तिमा प्रतिस्थापन (सब्स्टिच्युसन), लोप (इलिप्सिज), सन्दर्भ (रेफरेन्स) आदि व्याकरणात्मक संयोजकहरू पर्छन् भने कोशीय संसक्तिमा पुनरुक्ति (रिइटेरेसन) र विन्यास (कोलोकेसन) जस्ता शब्दभण्डारका अर्थगत युक्ति पर्छन् । विचार प्रसार गर्ने आधार शब्दहरू पुनरुक्त भएर पाठभरि नै व्याप्त हुन्छन् र कोशीय संसक्तिले अर्थका दृष्टिबाट पाठलाई एकीकृत गर्छन् (त्यालिडे, सन् १९९४, पृ. ३१०) । त्यसैले कोशीय संसक्तिको अध्ययनबाट साहित्यिक पाठको अर्थगत शृङ्खला र सम्बद्धता (लिङ्क) बुझ्न पाठकलाई सहज हुन्छ ।

कुनै पनि पाठलाई अन्तर्सम्बद्ध बनाइराख्न त्यसका विभिन्न तत्त्वहरूलाई नियन्त्रणमा राखेर उपयुक्त तरिकाले अनुच्छेदको विभाजन र शब्दको चयनका साथ प्रवाहमा तार्किक संयोजन गर्नुपर्ने हुन्छ । कोशीय संसक्तिका निम्ति पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूको सम्पर्क र अन्वितिको महत्त्व रहन्छ (रेन्केमा, सन् १९९३, पृ. ३९) । यस प्रक्रियामा

कोशीय पद (लेक्जिकल आइटम) को चयनमा केन्द्रित हुनु आवश्यक पर्छ। पाठका शब्दभण्डारको सम्बन्धलाई उल्लिखित पुनरुक्ति र विन्यास जस्ता दुई आधारभूत युक्तिको उपयोग गरेर व्याख्या गर्न सकिन्छ। यिनमा पनि विन्यासले पाठका कोशीय शब्दहरू सहसम्बन्धित हुने सम्भाव्यता मात्र प्रस्तुत गर्छ तर त्यसले शब्दहरूबिचको अर्थतात्त्विक सम्बन्धलाई परिभाषित गर्न सक्दैन भन्ने मत पनि छ (म्याक्कार्थी, सन् २०१०, पृ. ६५)। मूल रूपमा पुनरुक्तिले नै शब्दहरूलाई आर्थिक तहमा उनेर पाठको एकीकृत अस्तित्व सिर्जना गर्छ र छरिएका निरुद्देश्य वाक्यहरूको थुप्रो बन्नबाट पाठलाई बचाउँछ। अतः पाठमा कोशीय संसक्तिको विश्लेषण गर्दा शब्दको पुनरुक्तिको भूमिका प्रधान र विन्यासको भूमिका गौण रहन्छ। प्रस्तुत लेखमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'वीरहरू' निबन्धका रूपमा रहेको भाषिक पाठलाई एकीकृत गर्ने कोशीय संसक्तिको विश्लेषणका निम्ति (१) कोशीय पद, (२) पुनरुक्ति, र (३) विन्यास गरी तीन आयामलाई सैद्धान्तिक ढाँचाअन्तर्गतका उपकरण बनाई तिनका आधारमा निबन्धमा स्थापित विचार तथा अनुच्छेदहरूमा त्यस विचारको अर्थगत अन्वितिको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरिएको छ।

प्राप्ति र विश्लेषण

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'वीरहरू' वि.सं. २००२ सालमा नेपालको सहिदकाण्डको उत्प्रेरणाबाट सिर्जित र देशको हितका निम्ति आफ्नो जीवन वलिदान गर्ने वीर सहिदको उत्सर्गप्रति उच्च आस्था प्रतिबिम्बित हुने निबन्ध हो। सङ्कथन विश्लेषणको सिद्धान्तका आधारमा यो निबन्ध भाषिक संरचना र तार्किक रूपले अर्थगत एकीकृत भएको एउटा सङ्कथन हो। यसमा छोटो तर गहन वाक्यहरूले बनेका ११ ओटा अनुच्छेद रहेका छन्। यसका अनुच्छेदहरूमा वीर र स्वार्थी मान्छेबिचको भिन्नता देखाएको छ जसमा निबन्धकारले आफू वीर हुन नसकेको कारण देखाउँदै वीर हुने

चाहना भने रहेको अभिप्राय व्यक्त गरेका छन्। तर्कहरूलाई अतिशयोक्तिपूर्ण दृष्टान्तहरूबाट पुष्टि गर्दै यसमा क्रमबद्धता र पूर्णता सिर्जना गरिएको छ। यसका सबै अनुच्छेदमा विचार अभिव्यञ्जित गर्ने कोशीय शब्दको पुनरुक्ति र अंशतः विन्यासका युक्तिहरू उपयोग गरी वीरहरू महान् हुन् भन्ने एकीकृत अर्थ दिने सङ्कथनका रूपमा यो निबन्ध तयार पारिएको छ। यहाँ प्रत्येक अनुच्छेदमा प्रयुक्त कोशीय पद र पुनरुक्तिलाई तिनका विभिन्न अन्तर्सम्बद्धताद्वारा सिर्जित अर्थबारे विमर्श गरिएको छ र त्यसैका आधारमा निष्कर्षसम्म पुगिएको छ।

कोशीय पद

कोशीय पद भनेको पाठको अन्तर्वस्तु वा विषयलाई बुझाउने शब्दकुञ्जी (की वर्ड) हो। यसलाई पाठको विचार अभिव्यक्त गर्ने र पढ्दा पाठकको मानसिकतामा आइराख्ने पद वा पदावलीका रूपमा लिइन्छ। यसलाई संसक्त सङ्केत (कोहिसिभ सिग्नल) का रूपमा पनि लिइन्छ किनभने यसले पाठको अर्थलाई एकीकृत गर्छ (थोम्पसन, सन् २०१४, पृ. १४५)। यस्तो पद नाम, विशेषण, क्रियायोगी र क्रियापदमध्ये जुनै पनि हुन सक्छ। कोशीय पदले उपवाक्य र वाक्यको सीमा पार गरेर पूरै सङ्कथनलाई सामञ्जसपूर्ण बनाउने काम गर्छ (म्याक्कार्थी, सन् २०१०, पृ. ६५)। यसले अनुच्छेदमा आउँदा त्यसको सार व्यक्त गर्छ र कोशीय पदको निरन्तर आवृत्तिले पूरै पाठलाई संसक्त पार्छ। 'वीरहरू' निबन्धको कोशीय शब्द 'वीरहरू' (नाम) हो जसले उत्साह र साहसका साथ कठिन काम गर्ने व्यक्ति वा योद्धालाई बुझाउँछ। पाठको शीर्षकमा रहेको वीरहरूका विशेषता र वक्तामा वीरहरूप्रतिको आकर्षण प्रकटीकरणका निम्ति यस निबन्धका हरेक अनुच्छेदमा वीरहरूका विशेषता पुष्टि गर्ने अन्तर्वस्तु वा सार पनि भिन्न रूपमै आएको छ। यहाँ 'वीरहरू' निबन्धका ११ ओटै अनुच्छेदमा प्रयुक्त कोशीय पद र अनुच्छेदको अन्तर्वस्तुलाई तलको तालिकामा सूचीबद्ध गरिएको छ:

‘वीरहरू’ निबन्धका अनुच्छेदका प्रयुक्त कोशीय पद र अनुच्छेदको अन्तर्वस्तुको सूची (तालिका- १)

अनुच्छेद क्रमाङ्क	कोशीय पद (पदवर्ग)	अनुच्छेदको अन्तर्वस्तु
१.	स्वर्ग (नाम)	वीरहरूको स्थान सबैभन्दा माथि छ ।
२	युग-युगसम्म (क्रियाविशेषण)	वीरहरू सबैको सम्झनामा हुन्छन् ।
३.	मृत्यु (नाम)	वीरहरूमा त्रास हुँदैन ।
४.	वीरता (नाम)	स्वार्थनामेट हुनु वीरता हो ।
५.	विश्वास (नाम)	वीरहरूमा दृढ विश्वास हुन्छ ।
६.	अनन्तता (नाम)	वीरहरू अनन्तता प्राप्त गर्छन् ।
७.	स्वार्थ (नाम)	लोभले मान्छेलाई वीर बन्नबाट रोक्छ ।
८.	रुनै (क्रियाविशेषण)	वक्ता वीरहरूलाई सम्झन्छन् ।
९.	त्यहाँ (क्रियाविशेषण)	वीरहरू अरूलाई प्रेरणा दिन्छन् ।
१०.	माटो (नाम)	वक्ता वीरहरूको स्थानमा पुग्न चाहन्छन् ।
११.	चाहन्छु (क्रियापद)	वक्ता वीरहरूकै बाटोमा हिँड्न चाहन्छन् ।

उपर्युक्त तालिका- १ मा प्रयुक्त कोशीय पद र अनुच्छेदहरूको अन्तर्वस्तुले ‘वीरहरू’ निबन्धका अनुच्छेदहरूमा आएका ११ ओटा कोशीय पदहरू र ती अनुच्छेदमा अभिव्यक्त अन्तर्वस्तुले त्यसको शीर्षकमा रहेको ‘वीरहरू’सित सम्बद्ध भई एउटा सिङ्गो पाठ सिर्जना गरेका देखिन्छ । उदाहरणका निम्ति अनुच्छेद १ मा आएको कोशीय पद ‘स्वर्ग’ स्वतन्त्र अर्थ भएको नाम पदवर्गको शब्द हो र त्यसले उक्त अनुच्छेदमा वीरहरूको स्थान अरू मानिसभन्दा माथिल्लो तहमा भएको अर्थ प्रदान गरेको छ । त्यसै गरी अनुच्छेद २ मा आएको कोशीय पद ‘युग-युगसम्म’ स्वतन्त्र अर्थ भएको क्रियाविशेषण पदवर्गको पदावली हो र त्यसले उक्त अनुच्छेदमा वीरहरूको सम्झनाको समय असीमित भएको अर्थ पदान गरेको छ । यस्तै तरिकाले अन्य अनुच्छेदहरूमा पनि प्रयुक्त शब्दकुञ्जी र त्यसले दिने वीरहरूसम्बद्ध अर्थको सुनिश्चितताले ‘वीरहरू’ निबन्धलाई छरिन नदिई एकीकृत पाठ बनाएको छ । यसमा कोशीय पदका रूपमा आएका ६ ओटा नाम

शब्दले वीरहरूका कार्य र पहिचानको ठोस आधार तयार गरेका छन् र ३ ओटा क्रियाविशेषण शब्दले वीरहरू पुग्ने स्थान र समयको अवधिबारे सूचना दिएका छन् तर एउटा क्रियापदले चाहिँ निबन्धको वक्तासित जोडिएर वीरहरूको स्थान र समयतिर यात्रा गर्ने उसको मनसाय प्रस्ट पारेको छ । त्यसैले यस निबन्धको पहिलो वाक्य ‘तिनीहरूका पङ्ख थिए ।’ र यसको अन्तिम वाक्य ‘महको माखा हुन चाहन्नँ ।’ का विच सामञ्जस्य भई यसको वक्ता धरतीमा प्राप्त स्वार्थ त्यागेर वीर बन्ने बाटोमा हिँड्न चाहेको भन्ने पूरै निबन्धको अन्तर्वस्तु सार्थक रूपमा स्थापित हुन सकेको हो ।

पुनरुक्ति

पुनरुक्ति भनेको एउटै अर्थका कोशीय पद पाठको पछिल्ला भागमा पनि दोहोरिएर आउने प्रक्रिया हो । यसमा कुनै शब्द मात्र नदोहोरिएर त्यसका पर्यायवाची शब्द, उच्च पद वा सामान्य पदको पनि

आवृत्ति हुन सक्र (ट्यालिडे र हसन, सन् १९७६, पृ. २८२) । त्यसैले यसलाई सम्बन्धित शब्दको अर्थगत पुनरुक्ति भनिएको हो । यस्तो प्रक्रियामा एकाइको प्रत्यक्ष आवृत्ति, त्यसै अर्थको पुनर्कथन वा सेरोफेरोमा आएर अर्थतात्त्विक सम्बन्ध स्थापना हुन्छ (म्याक्कार्थी, सन् २०१०, पृ. ६५) । अतः पुनरुक्ति नै शब्दभण्डारको उपयोगबाट गरिने वर्णनको आधार हो । पाठमा पुनरुक्तिलाई पाँच प्रकारका युक्तिहरूबाट प्रस्तुत गरिन्छ : (१) आवृत्ति, (२) पर्याय, (३) विपर्याय, (४), समावेशात्मकता, र (५) सूक्ष्मगत शब्द (मार्टिन, सन् १९९२, पृ. २८८) । पुनरुक्तिका उपर्युक्त पाँच प्रकारमध्ये 'वीरहरू' निबन्धमा प्राप्त हुने आवृत्ति, पर्याय र विपर्याय गरी तीन आधारमा मात्र पाठबाट उपयुक्त प्रतिनिधि उदाहरण लिएर यहाँ कोशीय संसक्तिको विश्लेषण गरिएको छ ।

आवृत्ति

आवृत्ति (रिपिटिसन) ले सङ्कथनको ढाँचा तयार पार्ने एउटा महत्त्वपूर्ण साङ्केतन युक्तिको काम गर्छ । यो पहिले प्रयुक्त शब्दको उही रूपमा वा रूपायित भएर दोहोरिने प्रक्रिया हो । यसले पाठभित्र नयाँ सूचनालाई पुरानो सूचनासित जोडेर अर्थ सिर्जना गर्ने आधार प्रस्ट पार्छ । 'वीरहरू' निबन्धको अन्तिम (एघारौँ) अनुच्छेदमा आवृत्तिको प्रयोग यसरी भएको छ— "म अविदितको यात्रामा जान चाहन्छु । स्वर्गको फिलिड्गो चोर्न चाहन्छु । महको माखा हुन चाहन्न" (पृ. ६०) । यसमा 'चाहन्छु' क्रिया तीन पटक (उस्तै रूपमा दुई पटक र रूपायित रूपमा एक पटक) आवृत्त भएको छ जसले कार्यव्यापार बुझाउने क्रिया (याक्सन भर्ब) सित मिलेर वक्ताको इच्छा व्यक्त गर्छ । यस क्रियाले अनुच्छेदमा दुई पटक इच्छा भएको र एक पटक इच्छा नभएको कार्य देखाएर तीनै ओटा वाक्यका बिच संरचनात्मक एवम् अर्थतात्त्विक रूपमा जोड्ने काम गरेको छ । यसले गर्दा अर्थगत रूपमा छरिन नपाई उक्त अनुच्छेद संसक्त पाठ बनेको छ

र वक्ताको निष्कर्षतर्फको अभिमुखीकरण देखाएको छ । त्यसै गरी पहिलो अनुच्छेदमा 'भिलिक्क', दोस्रो अनुच्छेदमा 'मृत्यु', चौथो अनुच्छेदमा 'वीर', पाँचौँ अनुच्छेदमा 'विश्वास', छैटौँ अनुच्छेदमा 'अनन्त', सातौँ अनुच्छेदमा 'लोलुपता', नवौँ अनुच्छेदमा 'त्यहाँ' आदि कोशीय पदको आवृत्ति भएको छ जसले ती अनुच्छेदको अर्थलाई एकीकृत गरेका छन् । 'स्वर्ग', 'ईश्वर', 'अमृत', 'माटो', 'धूसरता' जस्ताक पदको अन्तरअनुच्छेदगत आवृत्तिले यसमा पूरा निबन्धलाई नै 'वीरहरू'को उच्च स्थानसम्बन्धी एकीकृत अर्थ दिन सक्षम बनाएको हो ।

पर्याय

पर्याय (सिनोनिम) ले कुनै शब्दको उही वा निकट अर्थ दिने अर्को शब्दलाई बुझाउँछ । बेग्लामेग्लै शब्द वा पदावलीहरूले एउटै अर्थ वहन गरेका छन् भने त्यो स्थिति पर्याय हो (बन्धु, २०५०, पृ. १०८) । उस्तै अर्थ दिए पनि त्यस्ता शब्दहरू एकअर्काका प्रतिस्थापक नहुन पनि सक्रन् । पर्यायको मापन शब्दकोशबाट गर्न सकिन्छ । 'वीरहरू' निबन्धको चौथो अनुच्छेदमा कोशीय पदको पर्याय यसरी आएको छ :

वीर भनेको त्यो हो जो आफू सम्भ्रदै न ।
कीर्तिपिपासु बत्तीको भिल्ले पुतली हो ।
स्वार्थनामेत नै वीरता हो । 'म बहादुर हुँ'को
चैतन्य मानौँ आत्महत्याको आत्मप्रदर्शनी
हो । समर्पणको भावना ईश्वरमा बिजुली
मिल्दछ । एक इसारामा उफने आत्मालाई
म वीर मान्दछु— जो यताउति हेर्ने, पछाडि
फर्कदै न ! उसका पुँजीका काँट नै त्यस्तै छन् ।
उसलाई केन्द्रमा छोड्दैन । बस, भिलिक्क
भल्लिहाल्छ अनन्तताको मोहनी, अमृतको
बिजुली ! (पृ. ५८)

उपर्युक्त अनुच्छेदमा 'कीर्तिपिपासु' पदको पर्यायका रूपमा 'म बहादुर हुँ' र 'आत्मप्रदर्शनी' जस्ता दुई

पद आएका छन् भने 'स्वार्थनामेट' पदको पर्यायका रूपमा 'समर्पण' पद आएको छ । यस्ता पदहरू सरल पर्याय नभई जटिल प्रकृतिका छन् तर तिनको अर्थको अन्तर्य निकटताको छ । यीमध्ये एउटाले वीरको विशिष्टता र अर्काले त्यसको विपरीत चरित्र प्रकट गरेको पाइन्छ । त्यसै गरी पाँचौँ अनुच्छेदमा 'जादू' र 'टुना' पदलाई पर्यायका रूपमा प्रयोग गरिएको छ जसले वीरहरूको चरित्रमा रहेको आश्चर्यजनक पक्ष उद्घाटन गरेको छ । छैटौँ अनुच्छेदमा 'ऋण'को पर्याय 'दुधको भारा' तथा 'शालसिंगानपदको पर्यायका रूपमा 'मायाजाल', 'विकम्पान' र 'दीनता' अनि 'माटो' र 'पार्थिवता' आदि पर्याय बनेर आएका छन् । यिनले व्यक्तिगत स्वार्थको चरम विकासप्रति घृणा व्यक्ति गरी तिनको पतनका कारण वीर हुन नसकेको तथ्य पुष्टि गरेका छन् ।

विपर्याय

कुनै शब्दको उल्टो अर्थ बुझाउने अर्को शब्द नै विपर्याय हो । यस्ता विपर्याययुक्त शब्दले एकअर्काका विरुद्ध अर्थ दिन्छन् (बन्धु, २०५०, पृ. १११) । पाठमा विपर्याय पदहरूको प्रयोग गर्दा शब्दको अभिव्यक्तिगत गहनता बढ्न गई प्रस्तुत गरेको विचार सम्पन्न हुन्छ र तर्क पनि प्रबल बन्छ । 'वीरहरू' निबन्धका अनुच्छेदमा वीरको प्रशंसा गर्नका निम्ति कातरको आलोचना गरी विपर्यास सिर्जना भएको छ; उदाहरणका रूपमा पहिलो अनुच्छेद यहाँ प्रस्तुत छ :

तिनीहरूका पङ्ख थिए । अरू मान्छे घस्रिएर बसे । तिनीहरूको हृदयमा बिजुली थियो, देशको तुषारोले झिलिक्क झिल्केर उठ्यो । अरूहरू काँपे । तिनीहरू पोस्तछन् स्वर्गबाट— जहाँ तिनका हातमा अप्सराहरू अमृतका प्याला चढाएर पर्खिरहन्छन् । अरूहरूले माटो खेती गरे । तिनीहरूले हामीहरूलाई आफू सम्भरेर आफूलाई हराइरहेछन् । (पृ. ५८)

यस पाठमा 'तिनीहरू' र 'अरूहरू'का बिचमा विपर्याय प्रस्तुत गरिएको छ जसबाट तिनीहरू (वीरहरू) र अरूहरू (काँतरहरू) को विपरीत चरित्र देखाएर वीरहरूको साहस एवम् उच्चताको गुणगान भएको छ । 'पङ्ख हुनु' र 'घस्रिएर बस्नु', 'हृदयमा बिजुली हुनु' र 'काँप्नु', 'स्वर्गबाट पोस्नु' र 'माटो खेती गर्नु' जस्ता विपर्यायका माध्यमबाट यसमा वीरहरूले उच्च स्थान पाएको, वीरहरू साहसी भएको र वीरहरूले अरूलाई प्रेरणा दिइरहेको अर्थ व्यञ्जित भएको छ । त्यसै गरी चौथो अनुच्छेदमा 'आत्मप्रदर्शनी' र 'अनन्ताको मोहनी'लाई विपर्यायका रूपमा राखेर कीर्तिपिपासु मान्छे वीर हुन सक्दैन भन्ने विचारलाई बलियो बनाइएको छ भने छैटौँ अनुच्छेदमा 'यता' र 'उता' पदमा विपर्याय देखाएर वीर र काँतरको स्थान पृथक् हुन्छ भन्ने तर्कलाई पुष्टि गरिएको छ । सातौँ अनुच्छेदमा 'भावना सङ्गलिन' र 'स्वार्थको लोलुपता' तथा 'स्वार्थ' र 'सर्वस्व दिनु' जस्ता कोशीय पदको विपर्यायले सकारात्मक र नकारात्मक चरित्रको भिन्नताले तिनको महानता र नीचता देखाउँछ भन्ने अर्थ सिर्जना गरिएको छ । यसको एघारौँ अनुच्छेदमा 'अविदितको यात्रामा जाने' र 'स्वर्गको फिलिङ्गो चोर्ने' कार्यका विपरीत 'महको माखा हुने' भन्ने विपरीत पदावलीको आयोजना गरेर 'वीरहरू' निबन्धमा वक्ताको विचार स्पष्ट रूपमा साहसिक र परहितको यात्रातिर आकर्षण रहेको तथ्यको पुष्टि भाषिक तीक्ष्णतासहित भएको छ ।

विन्यास

विन्यास (कोलोकेसन) को अर्थ पाठलाई अर्थका दृष्टिले एकीकृत गर्न आउने मिल्दाजुल्दा शब्द जोडिएर आउनु हो । यसलाई पाठको विषयगत केन्द्रसँग निकट कोशीय शब्दहरूको आबद्धताका रूपमा लिइन्छ (ह्यालिडे र हसन, सन् १९७६, पृ. २८४) । यसमा दुई वा दुईभन्दा बढी शब्दहरूको समूह रहन्छ र तिनले विशेष अर्थ सिर्जना गर्छन् । पाठमा वैचारिक संरचना कायम गराउन विन्यासको

भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ (पौडेल, २०६६, पृ. ९१) । पाठमा यो संयोगवश विषयक्षेत्रसँग जोडिएका शब्दहरूको शृङ्खलाका रूपमा रहन्छ । यसको सिर्जना वाक्यभित्र वा अन्तरवाक्यमा आउने केही दूरवर्ती शब्दहरूको ढाँचाबाट पनि हुन सक्छ, जस्तै : मैनाबती... ज्वाला... भिल्को, कविता... साहित्य... पाठक... शैली, आकाश... घाम... बादल... वर्षा (ट्यालिडे र हसन, सन् १९७६, पृ. २८६) । यसको अर्थ के हो भने विन्यासले उस्तै विषयका कोशीय शब्दहरूको साहचर्यबाट पाठलाई सुनिश्चित अर्थमा केन्द्रित गर्छ । अतः निकटस्थ शब्दहरूको आपसी सम्बन्धबाट सन्दर्भगत अर्थ पाइने हुनाले यसलाई सहप्रयोग वा सन्निधान पनि भनिन्छ । यसरी आउने शब्दहरूको अर्थ अस्पष्ट हुँदा पनि तिनलाई एकअर्काको पर्यायका रूपमा भने उपयोग गर्न सकिन्छ ।

विन्यास कोशीय संसक्तिको जटिल आधार हो किनभने विन्यासका रूपमा आउने शब्दसमूहले परिचित पदावलीको रचना गर्ने, अनुप्रासको सिर्जना गर्ने वा सन्दर्भमा रहेर अर्को शब्दमा आश्रित भई अर्थ प्रदान गर्ने कार्य गर्छन् । यसमा साहचर्य शब्द, साधर्म्यमूलक शब्द र अनुकूलन शब्दको प्रयोगबाट आर्थी अनुबन्धको सिर्जना हुन्छ । त्यसैले विन्यासको आर्थी सम्बन्ध वाक्य र अनुच्छेदभन्दा बाहिर पूरै पाठसित पनि कायम भएको हुन्छ (गौतम, २०६८, पृ. ५७९) । यसको सम्बन्ध शब्दभण्डारमा उपलब्ध विभिन्न विकल्पमध्ये वक्ताले चयन गरेको शब्दसित पनि हुन्छ । 'वीरहरू' निबन्धका वाक्य, अनुच्छेद र पाठभित्र गरी तीनै स्तरमा प्रयुक्त विन्यासबाट यसरी अर्थ प्रकट भएको छ :

मृत्यु नै संसारको विशाल त्रास छ । हामी मर्दा स्वदेशी मुटु नकामेको देख्न चाहन्छौं । नकाँप्नुमा हाम्रो जातिलाई विश्वासको स्थिरता छ । हामी आफ्नो स्वर्ग र ईश्वर सच्चा रहेछ भनेर शङ्का

र त्रासहरू पन्साउँछौं र हाम्रो मुटु अर्को युगसम्म सन्धोसँग हाँस र खेल्न लाग्छ । (पृ. ५८)

उपर्युक्त अनुच्छेदको पहिलो वाक्यमा प्रयुक्त 'मृत्यु' र 'त्रास' साहचर्य शब्द हुन् र तिनले एकीकृत अर्थ दिएका छन् । त्यसै गरी दोस्रो वाक्यको 'मर्दा' र 'मुटु नकाँपेको', तेस्रो वाक्यमा 'नकाँप्नु' र 'स्थिरता' अनि चौथो वाक्यका 'स्वर्ग' र 'ईश्वर', 'अर्को युग' आदि शब्द 'मृत्यु'सँग अनुकूलन भएका छन् । यसको अन्तिम वाक्यमा आएका 'शङ्का र त्रास' तथा 'हाँस र खेल्न' शब्दको विन्यासमा साधर्म्य छ किनभने पहिलो शब्दसमूह नकारात्मक अर्थको छ भने पछिल्लो शब्दसमूहचाहिँ सकारात्मक अर्थको छ । त्यसै गरी यसको पहिलो वाक्यमा 'विशाल'का निमित्त शब्दकोशमा 'ठुलो' र 'विस्तृत' भन्ने विकल्प हुँदाहुँदै पनि वक्ताले 'विशाल' शब्दको चयन गरेको देखिन्छ जुन विन्यासले अधिपछिका शब्द (संसारको र त्रास) मा रहेको 'स'ध्वनिको आवृत्तिबाट सिर्जित अनुप्रासका दृष्टिले साधर्म्य रहेको छ । यसरी साहचर्यमा कोशीय शब्दहरू अर्थतात्त्विक रूपमा विन्यस्त भएकाले उक्त अनुच्छेदमा 'वीरहरूमा त्रास हुँदैन' भन्ने केन्द्रीय विचार तार्किक दृष्टिले स्पष्ट भएको छ ।

सङ्कनथमा शब्द वा पदावलीको शृङ्खलाको विशेष अर्थ हुन्छ । सन्दर्भविना त्यसमा प्रयुक्त शब्दको अर्थ शब्दकोशको प्रयोगबाट मात्र पाउन पनि सकिन्छ । 'वीरहरू' निबन्धको नवौं अनुच्छेदको अर्थसिर्जनाका निमित्त यसमा अन्वित शब्दहरूको विन्यास यस्तो छ- "नेपाली माटोमा किरण त्यहाँ भन्थो, बिउ त्यहाँ रोपियो र सुगन्ध त्यहाँ फुल्यो, जहाँ तिनीहरू जीवनको गुलाफी लाली पोख्छन्, तिनका बास्नाहरू हावाले दूरतासम्म पुऱ्याएर अरूहरूलाई फुलको प्रेरणा दिन्छन्" (पृ. ६०) । यसमा तीनै ओटा उपवाक्य 'किरण त्यहाँ भन्थो', 'बिउ त्यहाँ रोपियो' र 'सुगन्ध त्यहाँ फुल्यो' ले शब्दक्रमको एउटा निश्चित ढाँचा (प्याटर्न) सिर्जना गरेका छन्

जसलाई 'नाम+क्रियाविशेषण+क्रियापद'का रूपमा देखाउन सकिन्छ। यसले अभिव्यक्तिलाई लययुक्त बनाएको त छन् नै, साथै अर्थका दृष्टिले वीरले वीरता प्रदर्शन गरेको नेपाली माटो (त्यहाँ) को महिमा गाएको छ। यसमा आएको 'त्यहाँ' नेपालको स्थानै हो भन्ने विशेष अर्थलाई उक्त वाक्यको प्रारम्भमा आएको 'नेपाली माटोमा'ले सन्दर्भ दिएको छ। त्यसै गरी 'लाली' नाम शब्दको अर्थ यस सन्दर्भमा शब्दकोशबाट ल्याएर प्रस्ट हुन सक्दैन किनभने प्रजा नेपाली बृहत् नेपाली शब्दकोशले 'लाली'को अर्थ 'ओठ, गाला आदिमा सौन्दर्यका निमित्त लगाइने रातो रङको शृङ्गारसाधन' र 'लालिमा, रातोपन' गरी दुई प्रकारले लगाएको छ तर उक्त उपवाक्य 'जहाँ तिनीहरू जीवनको गुलाफी लाली पोख्छन्'मा लालीको अर्थ साहस वा शूरोपन हुन्छ। यस अर्थको सुनिश्चितता अघिल्ला र पछिल्ला उपवाक्यका शृङ्खलाले दिन्छन् र यसमा 'लाली पोख्नु' अर्थ देशका निमित्त बलिदान हुनु भन्ने हुन्छ। यसरी उपर्युक्त अनुच्छेदको पृथक् अर्थको निष्पत्तिमा कोशीय शब्दहरूको विन्यासले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ।

कोशीय शब्दहरूको विन्यासको विस्तार पाठभरि भएर पनि त्यसको अर्थ एकीकृत र संसक्त हुन्छ। 'वीरहरू' निबन्धमा वीरलाई महान् देखाउँदा तिनीहरू स्वर्ग, ईश्वरको निकट, अमृत प्राप्त वा अनन्तको विशेष स्थानमा उचालिएको भनेर महत्त्व दिइएको छ र त्यसै अनुरूप हरेक अनुच्छेदमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा शाब्दिक विन्याससमेत गरिएको छ। यसको पहिलो अनुच्छेदमा प्रयुक्त 'स्वर्ग', 'अमृत', दोस्रो अनुच्छेदमा 'परमेश्वर', तेस्रो अनुच्छेदमा 'स्वर्ग र ईश्वर', चौथो अनुच्छेदमा 'ईश्वर' र 'अनन्तता', पाँचौँ अनुच्छेदमा 'अमरत्व', 'अनन्त' र 'अमृत', छैटौँ अनुच्छेदमा 'अनन्त', सातौँ अनुच्छेदमा 'परमेश्वर' र 'आत्मा', आठौँ अनुच्छेदमा 'मट्टीधूसर' (अनन्तको विपरीत अर्थमा), नवौँ अनुच्छेदमा 'जीवनको गुलाफी लाली

पोख्नु' (सहिद हुनु भन्ने अर्थमा) र 'दूरता', दशौँ अनुच्छेदमा 'यालधूसरता' (स्वर्गको विपरीत अर्थमा) र एघारौँ अनुच्छेदमा 'अविदितको यात्रा' र 'स्वर्ग' कोशीय पद र पदावलीहरूले एउटै विषयक्षेत्रको प्रतिनिधित्व गरेर कोशीय विन्यासलाई संसक्त बनाएका छन्। यस प्रकारको उचाइ र उडानका विपरीत स्वार्थ र सांसारिकताप्रतिको मोह देखाउन 'घस्रिएर बस्नु', 'माटो', 'यहाँ' र 'यता'(लौकिक संसार भन्ने अर्थमा), 'आत्महत्या', 'पार्थिवता', 'क्षणभङ्गुर', 'धूसर', 'महको माखा' आदि कोशीय पद वा पदावलीको उपयोगबाट विन्यासलाई संसक्त बनाएको छ। यसरी विन्यासको शृङ्खलित प्रयोगबाट स्वार्थनामेट भई देशका निमित्त बलिदान गरेर वीर भइन्छ, विशेष उचाइ हासिल गरिन्छ, भन्ने विचार 'वीरहरू' निबन्धमा प्रतिपादन भएको छ र वक्ता वीरकै प्रेरणाले यात्रामा अग्रसर हुन चाहन्छ, भन्ने तथ्यलाई पूरै पाठले तर्कसहित पुष्टि पनि गरेको छ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत अध्ययनमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'वीरहरू' निबन्धलाई सङ्कथन वा पाठका रूपमा लिएर त्यसको अर्थसिर्जनामा कोशीय संसक्तिले खेलेको भूमिकाको मूल्याङ्कन गरिएको छ। निबन्ध भाषाबाट संरचित साहित्यिक पाठ भएकाले यसलाई अर्थतात्त्विक दृष्टिले एकीकृत गरेर पाठकलाई विचार सम्प्रेषण गर्न र प्रभाव पार्न कोशीय पदहरूको संसक्ति महत्त्वपूर्ण रहन्छ। 'वीरहरू' निबन्धमा आएका वाक्य र अनुच्छेदहरूमा वितरित कोशीय पदहरूको प्रयोगले केन्द्रीय विचारलाई सबल बनाउन र स्पष्ट अर्थको तार्किक शृङ्खला सिर्जना गर्न सकेको छ। कोशीय शब्दहरूको पुनरुक्तिको विश्लेषण गर्दा यसमा शाब्दिक आवृत्ति र पर्यायको प्रयोगले निबन्ध वीरहरूको निःस्वार्थ कार्य र प्राप्त उचाइको विषयमा केन्द्रित, श्रुतिमधुर एवम् काव्यिक बनेको पाइन्छ। अतः वीरहरूको महानताको अन्तर्वस्तुमा वक्ताले अभिव्यक्ति

गरेको चिन्तन, भावना र दृष्टान्तबाट तिनलाई पुष्टि गरी पाठकलाई प्रभावित पार्न यो निबन्ध सफल भएको छ। विपर्यायको प्रयोगका कारण भने यसमा वीर तथा काँतरमा पृथकता देखिई पाठभरि वीरहरूको साहसिक कार्यको यशोगान भएको छ र वक्ता वीरहरूकै मार्गमा अधि बढ्न प्रेरित भएका छन्। यसमा कोशीय पदहरूको विन्यासले चाहिँ साहचर्यपूर्ण शब्दहरूको मिठास अनुभूत गर्न, सन्दर्भबाट विशिष्ट अर्थ सिर्जना हुने हुँदा पठनको प्रवाह वृद्धि गर्न र अन्वितिपूर्ण तरिकाले निबन्धका अनुच्छेदको संरचनाबाट सिङ्गो कृति तयार भएको बुझ्न पाठकलाई सहज बनाएको छ। यसमा वीरहरूको स्वार्थरहित समर्पण, आफूलाई भन्दा अरूलाई महत्त्व दिने सक्रियता, सांसारिक मानवलाई दैनन्दिनको लोलुपता त्यागी महान्तातिर उन्मुख हुन प्रेरित गर्ने चरित्रको गम्भीर ढङ्गले सञ्चरण भएको छ। यस प्रकार 'वीरहरू' निबन्धमा ठोस विचार, सहज मानवीय अनुभूति, कवितात्मक घनत्व र उत्प्रेरक पाठकीय प्रभावको अर्थयुक्त पाठ सिर्जनाका निम्ति कोशीय शब्दहरूको शृङ्खलित प्रयोग, पुनरुक्ति तथा विन्यासका कारण यो कृति संसक्त, कलात्मक र बोधगम्य बन्न पुगेको छ।

सन्दर्भसामग्री

अधिकारी, रामलाल (सन् १९७५). *नेपाली निबन्ध यात्रा*. दार्जिलिङ : नेपाली साहित्य सञ्चयिका।

कुक, गाई (सन् १९८९). *डिस्कर्स. हडकड : अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस*।

गौतम, देवी (२०६८). *सङ्कथन विश्लेषण. रत्न बृहत् नेपाली समालोचना (सैद्धान्तिक खण्ड)*. (सम्पा.). राजेन्द्र सुवेदी र लक्ष्मणप्रसाद गौतम. काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार, पृ. ५७१-५९१।

थोम्पसन, गेओफ (सन् २०१४). *इन्ट्रड्युसिङ फङ्क्सनल ग्रामर*(थर्ड इडि.). बेइजिङ : फरिन ल्याङ्ग्वेज टिचिङ यान्ड रिसर्च प्रेस।

देवकोटा, लक्ष्मीप्रसाद (२०५३). *लक्ष्मी निबन्धसङ्ग्रह*(पन्ध्रौँ संस्क.). ललितपुर : साभा प्रकाशन।

नुनन, डेभिड (सन् १९९३). *इन्ट्रड्युसिङ डिस्कर्स अन्यालिसिस*. लन्डन : पेन्नुइन ग्रुप।

पौड्याल, परशुराम (२०६६). *कथाको रूपविन्यास सिद्धान्त र विवेचना* (पुनः मुद्रण). काठमाडौँ : बुद्ध एकेडेमिक पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि.।

बन्धु, चूडामणि (२०३६). *देवकोटा*. ललितपुर : साभा प्रकाशन।

बन्धु, चूडामणि (२०५०). *भाषाविज्ञान (छैटौँ संस्क.)*. ललितपुर : साभा प्रकाशन।

मार्टिन, जे. आर. (सन् १९९२). *इङ्लिस टेक्स्ट सिस्टम यान्ड स्ट्रक्चर*. आम्स्टर्डम : जोन बेन्जामिन पब्लिसिङ कम्पनी।

म्याक्कार्थी, मिसेल (सन् २०१०). *डिस्कर्स अन्यालिसिस फर ल्याङ्ग्वेज टिचर्स*. न्यू दिल्ली : क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस।

राई, इन्द्रबहादुर (सन् १९६६). *टिपेका टिप्पणीहरू*. दार्जिलिङ : शिवराज शर्मा।

रेन्केमा, जान (सन् १९९३). *डिस्कर्स स्टडिज : यान इन्ट्रडक्ट्री टेक्टबुक*. आम्स्टर्डम : जोन बेन्जामिन पब्लिसिङ कम्पनी।

ह्यालिडे, एम.ए.के. यान्ड हसन, रुकैया (सन् १९७६). *कोहिजन इन इङ्लिस*. लन्डन : लङ्गम्यान।

ह्यालिडे, एम.ए.के. (सन् १९९४). *यान इन्ट्रडक्सन टू फङ्क्सनल ग्रामर (सेकेन्ड इडि.)*. लन्डन : आर्नोल्ड।